

Христо АНДОНОВ-ПОЛЈАНСКИ

БРИТАНСКИ СВЕДОШТВА ЗА ДИПЛОМАТСКИОТ СПОР ОКОЛУ ПРАШАЊЕТО ЗА ПРЕСТОЈОТ НА ДАМЕ ГРУЕВ И НА ДРУГИТЕ МАКЕДОНСКИ МЛАДИНЦИ ВО БЕЛГРАД

ПРЕСТОЈОТ на Даме Груев и на другите македонски младици во Белград во 1889 и 1890 година по својот карактер и по последиците што ги наметна претставува интересно прашање. Токму затоа и го предизвика вниманието на науката и претставува предмет на проучување.

1.

КРАТКОТО соопштение изложено во „Спомените“ на Дамјан Груев послужи само како индикатор за проучување и за поставување на проблемот.¹ Поподобен третман изнесува Крсте Петков Мисирков во својот знаменит трактат „За македонските работи“. Неговите податоци имаат изворен карактер, бидејќи и тој самиот е актер во таа необична драма.² Потоа, во биографиите посветени на Даме Груев, како и во споредбените теми, по оваа проблематика се пристапува со помалку или со повеќе подробности.

Кај Јордан Бадев тоа прашање е бегло претставено.³ Сличен е третманот и кај Теодоси Анастасов.⁴ Дури по Ослободувањето македонската историографија направи сериозен чекор напред во проучувањето и на ова интересно прашање. Врз основа на проучувањето на архивите, на современата публицистика и печатот прв детален осврт направи Климент Цамбазовски,⁵ по

¹ Спомени на Дамјан Груев. и др. София 1927, 7—8.

² Крсте П. Мисирков, За македонските работи. Скопје 1974, 71. 89—90.

³ И Бадев, Даме Груев, София, s. a., 20—21.

⁴ Т. Анастасов, Дамјан Груев София 1941.

⁵ К. Цамбазовски. Културно-општествените врски на Македонците со Србија во текот на XIX век. Скопје 1960, 189—197.

него Славко Димевски,⁶ Блаже Ристевски,⁷ Гане Тодоровски⁸ и Душко Константиновски.⁹ Сите тие на аргументиран и верзиран начин придонесоа за разветлување на овој карактеристичен момент од големата биографија на Даме Груев. Меѓутоа, поради сè уште неоткриената документација во некои архиви останаа отворени редица неизјаснети страни за посевкупно определување на димензиите и на аспектите на овој проблем.

2.

ПОМАЛКУ е разработен дипломатскиот аспект на ова прашање и заинтересираноста на дипломатијата по него. Познато е дека целиот случај предизвикал српско-бугарски дипломатски конфликт.¹⁰ Но истиот оставил внимание и во средината на дипломатскиот кор во Белград. За случајов особено се заинтересирал најпрвин британскиот дипломатски претставник во Белград, а потем неговиот колега во Софија. Од фондовите на британскиот „Форин офис“ може да се установа дека британските дипломатски претставници во Белград и Софија живо го следеле случајов и за истиот ги известувале своите претпоставени во Лондон. Констатиравме дека претставникот од Белград во 1889 година испратил еден извештај а во 1890 година 6 извештаи. Претставникот во Софија во 1890 година испратил 3 извештаи. Сите извештаи се испратени до маркизот Солзбери, тогашен премиер и министер за надворешни работи на Британија.

Согласно со процедурата за презентирање на заинтересираните фактори на најактуелната дипломатска кореспонденција, овие извештаи биле претставени и на британскиот Парламент.¹¹

Од оваа дипломатски кореспонденција установуваме дека британските претставници со внимание го следеле целиот случај околу престојот на македонските младинци во Белград. Најпрвин, за тоа известува претставникот во Белград Ф. Р. Ст Џон (F. R. St. John) во извештајот од 1 ноември 1889 година. Во него се наведува дека 50 младинци се префрлиле од Солун во Белград за да го продолжат образованието на Великата Школа и во другите училишта. Главно, се споменуваат причините за

⁶ Сл. Димевски, Просветната политика на Егзархијата и училишните бунтови во Македонија. Скопје 1960, 25—31.

⁷ Блаже Ристовски, Крсте П. Мисирков. Скопје 1966, 57—61, 76—87; Истиот, Прилог кон проучувањето на македонските национални научно-литературни друштва и афирмацијата на македонската национална и државносна мисла. — Развоток на државноста на македонскиот народ Скопје 1966, 170—171.

⁸ Гане Тодоровски, Даме Груев. Скопје 1968, 5—7.

⁹ Душко Константиновски, Даме Груев. Битола 1971, 23—29.

¹⁰ Б. Ристовски, Крсте П. Мисирков, 85—87.

¹¹ Further Correspondence respecting Affairs in the East. — Account and Papers 41 (1889); 49 (1890). Vols LXXXVI, XCVI.

префрлањето во Белград и тоа со наведување на податоците кои се познати и разработени. Исто така, се споменуваат податоците за нивниот престој во Белград и условите за нивното школување. Се нагласуваат и детали околу нивното незадоволство со новата средина што се исто така познати од другите извори. Слични податоци се наведени и за нивното префрлување во Бугарија.¹²

Извештаите од 1890 година се повеќе детализирани и поконкретни. Така, во извештајот од претставникот во Белград од 26 февруари се повторуваат податоците околу престојот на младинците во Белград и ангажираноста на бугарскиот дипломатски застапник во овој град за нивното снабдување со пари и гранични исправи за префрлување во Бугарија. Се наведува бројката од 40 младинци кои требало да заминат од Белград. Истовремено се нагласуваат основите во настанувањето на дипломатскиот спор меѓу бугарското дипломатско агентство во Белград и српската влада, како и засиленото коментирање на српскиот печат по тој спор. Воедно се прецизира и мешањето на отоманскиот претставник во Белград, кој започнал да се застапува за своите поданици, односно, како се наведува во извештајот, за „турско-македонските поданици“ („Turkish Macedonian subject“) и за нивното враќање дома.¹³ Поврзано со овој извештај спаѓа и соодветниот извештај од претставникот во Софија Н. Р. О'Конор (N. R. O'Connor) од 27 февруари. Во него се говори за пристигнување на 32 младинци од Македонија за да ги комплетираат своите студии на Универзитетот во Софија. Освен ова, во извештајот се повторуваат подробностите околу настанувањето на овој случај за кој директно бил заинтересиран бугарскиот претседател С. Стамболов. Овдека се наведува бројката од 200 младинци, кои се префрлиле во Србија.¹⁴ Извештаите од 18 и 25 март на претставниците во Белград и Софија се сè уште поконкретни. Тие даваат подробности околу раширувањето на дипломатскиот спор за отповикување на бугарскиот претставник Минчовиќ од Белград. Околу ова прашање се изнесуваат повеќе верзии од дипломатски и од други извори. Различно се толкува и прашањето за компромисот и за смирување на затегнатоста.¹⁵ Прашањето за отповикувањето се врзува со инцидентот на студентите од Македонија. Исто така, се наведува податокот дека за овој случај на македонските младинци биле заинтересирани и конзуларните претставници на другите држави во Белград. Секој еден од нив презентирал своја верзија за целиот случај.¹⁶ Овој податок, секако, илустрира нов момент во настанатиот спор околу престојот на македон-

¹² Public Record Office. — London. — FO 287/16. 1889.

¹³ PRO. — FO 105/83. Servia, 1890.

¹⁴ PRO. — FO 287/18.

¹⁵ PRO. — FO 287/18.

¹⁶ PRO. — FO 105/83.

ските младинци. Истава оваа материја се третира и во другите извештаи од март и април 1890 година. Се наведуваат и натаму различни верзии во разрешувањето на случајот и текот на дипломатскиот спор,¹⁷ сè до неговото окончување.

Од наведениов дипломатски аспект околу престојот на македонските младинци и во Белград и околу настанувањето на нивниот случај, кој беше поврзан и обременет со повеќе компликации, можеме да извлечеме неколку заклучоци:

1. Изнесените подробности споредени со другите извори на полно се надополнуваат и ја заокружуваат сликата на ова прашање;

2. Овој интерес на британските дипломатски претставници го истакнува опсегот на нивното внимание за сиот овој настан. Тој се движи на релацијата на обичната заинтересираност, а од друга страна, и на обидите за мешање заради решавање на бугарско-српскиот дипломатски спор. Всушност, на таа релација останува нивната компетентност;

3. Секако, од интерес е нивното замешување во запознавањето на спорот, на неговите причини и поводот, како и за последиците. Од значење е што тие ја запознаваат својата влада со случајот;

4. Во кореспонденцијата наоѓаме некои оригиналности. Младинците се именуваат како: „студенти од Македонија“ („Students from Macedonia“), „млади Македонци“ („young Macedonians“), „македонски студенти“ („the Macedonian students“) и „Турско-македонски поданици“ („Turkish Macedonian subjects“);¹⁸

5. Во извештаите не се наведени имињата на младинците. МОЖЕМЕ да заклучиме дека овој исечок од дипломатскиот аспект поврзан со прашањето за префрлувањето на македонските младинци во Белград придонесува за поново расветлување и за севкупно разгледување на овој проблем. Тоа, од своја страна надополнува своевиден момент и кон биографијата на Даме Груев. За него тој означува еден опит, едно значајно искуство за врвиците на натамошното револуционерно созревање. Таа афирмативна нота визионерски ја претставува Крсте Мисирков со зборовите: „Тие ученици сет душата на сите собитија во Македонија од тогај до сега“.¹⁹

¹⁷ PRO. — FO 287/18.

¹⁸ PRO. — FO 287/18; FO 105/83.

¹⁹ К. П. Мисирков. За македонските работи, 71.